

Redovisning av uppdrag om förslag till ändringar i läroplaner avseende kunskapsområdet sex och samlevnad

U2018/02877/BS (delvis)
U2018/02960/S

Enligt uppdrag givet i regleringsbrev 2018-06-28 (U2018/02877/BS (delvis), U2018/02960/S) om att förtydliga skrivningar om kunskapsområdet sex och samlevnad i läroplaner, ska Skolverket redovisa förslag till ändringar i läroplanerna för grundskolan, grundsärskolan, sameskolan, specialskolan, gymnasieskolan, gymnasiesärskolan och vuxenutbildningen senast den 31 maj 2019.

Till redovisningen hör följande bilagor:

- Bilaga 1: Sändlista för remissinstanser*
- Bilaga 2: Förslag läroplan grundskolan*
- Bilaga 3: Förslag läroplan grundsärskolan*
- Bilaga 4: Förslag läroplan sameskolan*
- Bilaga 5: Förslag läroplan specialskolan*
- Bilaga 6: Förslag läroplan gymnasieskolan*
- Bilaga 7: Förslag läroplan gymnasiesärskolan*
- Bilaga 8: Förslag läroplan vuxenutbildningen*

Sammanfattning

Skolverket föreslår ändringar i läroplanerna för grundskolan, grundsärskolan, sameskolan, specialskolan, gymnasieskolan, gymnasiesärskolan och vuxenutbildningen för att bättre stödja skolformernas utbildning och undervisning inom kunskapsområdet sex och samlevnad. I läroplanen för vuxenutbildningen är förslagen till nya skrivningar på grund av skolformens karaktär dock mindre omfattande och specifika.

Flera ändringar i förslagen syftar till en samordning av skrivningarna i olika läroplaner. Genom de nya formuleringarna i läroplanerna föreslår Skolverket att benämningen av kunskapsområdet ändras till ”sexualitet och relationer”. Ett nytt stycke där kunskapsområdets bredd tydligt framgår föreslås i läroplanerna för det obligatoriska skolväsendet, gymnasieskolan och gymnasiesärskolan.

Förslagen betonar att området ska behandlas återkommande och att utbildningen ska främja elevernas hälsa och välbefinnande, stärka förmågan att göra medvetna och självständiga val, bidra till förståelse för egna och andras rättigheter, förmedla betydelsen av frivillighet och ömsesidighet, belysa maktförhållanden kopplade till kön och föreställningar om heder samt utveckla elevernas kritiska förhållningssätt till framställningar av relationer och sexualitet. Även rektorns övergripande ansvar för organisationen av utbildningen inom området förtydligas. I läroplanen för vuxenutbildningen föreslås ett stycke om sexualitet, relationer och hälsa, som fokuserar på frågor om rättigheter och skyldigheter inom området och betonar att utbildningen ska förmedla betydelsen av frivillighet, ömsesidighet och respekt.

Innehållsförteckning

Sammanfattning.....	1
Innehållsförteckning	2
1. Bakgrund	3
1.1 Uppdraget	3
1.2 Relaterade uppdrag.....	3
2. Arbetsprocess	4
3. Förslag och ställningstaganden.....	4
3.1 Övergripande om förslagen	4
3.1.1 Förslagets omfattning.....	4
3.1.2 Förtydligade läroplaner	5
3.1.3 Konsekvenser för läroplanernas konstruktion	5
3.2 Redovisning av förslagen.....	6
3.2.1 Begreppet sexualitet och relationer	6
3.2.2 Samordning av formuleringar i läroplanerna	7
3.2.3 Förtydligande av kunskapsområdet i ett nytt stycke.....	8
3.2.4 Övriga ändringar i läroplanerna.....	10
3.2.5 Revidering av kurs- och ämnesplaner.....	12
3.3 Alternativa skrivningar i läroplanerna.....	12
3.3.1 Begreppen ”hedersrelaterat våld och förtryck”, ”samtycke” och ”pornografi”	12
3.3.2 Begreppen ”sexuella och reproduktiva hälsa” samt ”fysiska och psykiska hälsa”	14
3.4 Övriga synpunkter	14
4. Remissynpunkter	15
5. Implementering och kompetensutveckling	15

1. Bakgrund

1.1 Uppdraget

Enligt uppdrag givet i regleringsbrev den 28 juni 2018 (U2018/02877/BS (delvis), U2018/02960/S) ska Skolverket analysera om och vid behov föreslå hur undervisningen i kunskapsområdet sex och samlevnad i det obligatoriska skolväsendet, gymnasieskolan, gymnasiesärskolan och vuxenutbildningen bättre kan stödjas genom förtydliganden i läroplanerna för skolformerna. Arbetet med uppdraget ska syfta till att stärka kvaliteten och likvärdigheten i sex- och samlevnadsundervisningen och ta sin utgångspunkt i bland annat vad som framkommit i Skolinspektionens granskning av sex- och samlevnadsundervisning (2016:11445). I uppdraget ska Skolverket särskilt beakta att frågor om hedersrelaterat våld och förtryck, samtycke och pornografi omfattas av sex- och samlevnadsundervisningen. Uppdraget ska redovisas till Utbildningsdepartementet senast den 31 maj 2019.

Vid delavstämning med Utbildningsdepartementet den 10 december 2018 bekräftades att förändringar i läroplanernas del 1 och 2 ska redovisas till Regeringskansliet senast den 31 maj 2019, medan eventuella förändringar i kurs- och ämnesplaner ska ingå i den pågående revideringen av kurs- och ämnesplaner som är tänkt att redovisas i förslag till regeringen i december 2019.

1.2 Relaterade uppdrag

I ovan nämnda regleringsbrev från den 28 juni 2018 gav regeringen också Skolverket i uppdrag att genomföra insatser för att utveckla sex- och samlevnadsundervisningen och arbetet mot kränkande behandling i skolan, i syfte att stärka det förebyggande arbetet mot sexuella trakasserier. Uppdraget redovisades till Utbildningsdepartementet den 20 mars 2019. Regeringen gav vidare Skolverket i uppdrag att betala ut 2 000 000 kronor vardera till organisationerna Sveriges skolläraryrkesförbund, Lärarförbundet Skolledare, Sveriges elevråd, Sveriges elevkårer och SVEA för utåtriktade kompetensutvecklande insatser för en bättre arbetsmiljö för elever med fokus på arbetet mot sexuella trakasserier. Skolverket fick också i uppdrag att fördela 20 000 000 kronor till organisationer i civilsamhället som erbjuder skolan kompetensutveckling i arbetet med sex- och samlevnadsundervisning och i arbetet mot kränkande behandling.

I maj 2017 redovisade Skolverket ett regeringsuppdrag om att föreslå ändringar i läroplanerna för grundskolan, förskoleklassen, fritidshemmet, grundsärskolan, specialskolan och sameskolan för att förtydliga skolans jämställdhetsuppdrag (U2017/00412/S). Regeringen har beslutat om förändringar i läroplanerna för dessa skolformer utifrån Skolverkets förslag. Förändringarna gäller från den 1 juli 2018.

I december 2018 redovisade Skolverket ett liknande regeringsuppdrag om att föreslå ändringar i läroplanerna för gymnasieskolan, gymnasiesärskolan och

vuxenutbildningen för att förtydliga skolans och verksamheternas jämställdhetsuppdrag (U2017/05023/BS (delvis), U2017/05037/S).

2. Arbetsprocess

Arbetet har följt Skolverkets process *Utarbeta läroplansanknutna styrdokument* samt, utöver myndighetsgemensamma riktlinjer, läroplansavdelningens särskilda kvalitetssäkringsrutiner. Som anges i uppdraget har myndigheten utgått från bland annat vad som framkommit i Skolinspektionens granskning av sex- och samlevnadsundervisning.

I arbetet med uppdraget har Skolverket genom samråd inhämtat kunskaper och synpunkter från Brottsoffermyndigheten, Diskrimineringsombudsmannen, Folkhälsomyndigheten, Jämställdhetsmyndigheten, Länsstyrelsen i Östergötland, Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällsfrågor, Nationellt centrum för kvinnofrid, Skolinspektionen, Barnafrid – Nationellt centrum för kunskap om våld mot barn, Föreningen för Sveriges ungdomsmottagningar samt ett flertal andra myndigheter, lärosäten och intresseorganisationer, varav tre elevorganisationer. Skolverket har bjudit in till tre samråd. Sammanlagt deltog cirka 80 personer i samråden.

Förslagen till ändringar i läroplanerna med tillhörande konsekvensbeskrivning har remitterats till myndigheter, organisationer och andra intressenter enligt en upprättad sändlista.

3. Förslag och ställningstaganden

3.1 Övergripande om förslagen

3.1.1 Förslagets omfattning

Skolverkets förslag till ändringar har samma lydelse i läroplanerna för de fyra obligatoriska skolformerna. Samma ändringar föreslås till stor del även i läroplanerna för gymnasieskolan och gymnasiesärskolan. Med anledning av vuxenutbildningens målgrupp, syfte och organisation är förslagen till nya skrivningar i läroplanen för vuxenutbildningen mindre omfattande än i läroplanerna för de övriga skolformerna.

Till skillnad från i läroplanerna för de övriga skolformerna som ingår i uppdraget finns inte kunskapsområdet sex och samlevnad benämnt i den nuvarande läroplanen för vuxenutbildningen. Den kommunala vuxenutbildningens skolformer skiljer sig från övriga skolformer genom att den inte har samma fokus på att förmedla och förankra normer och värden. All vuxenutbildning ska utgå från elevens individuella studieplan, vilket gör att innehållet i utbildningen varierar stort. Distansutbildning är en vanligt förekommande studieform inom vuxenutbildningen och många elever läser enbart någon eller några enstaka kurser i syfte att meritera sig för högre utbildning. Eftersom stora delar av utbildningen inom området sexualitet och relationer sker inom ramen för undervisningen i olika

ämnen och kurser, och valet av dessa varierar stort mellan olika elever inom vuxenutbildningen, kan de därmed inte garanteras ta del av ämnesintegrerad undervisning i sexualitet och relationer. Av det skälet kan området inte beskrivas så specifikt som inom övriga skolformer.

I läroplanerna för de frivilliga skolformerna har Skolverket valt att redovisa förslagen i underlag som även innehåller de förslag till ändringar avseende jämställdhet i de frivilliga skolformerna, som redovisades i december 2018, men ännu inte beslutats av regeringen. Skälet är att myndigheten inom ramen för det aktuella uppdraget föreslår en samordning av skrivningarna om jämställdhet mellan läroplanerna för de obligatoriska och de frivilliga skolformerna. Resonemangen i regeringsredovisningen om samordningen blir lättare att förstå om de redovisade förslagen om jämställdhet även syns i läroplanerna. Genom att områdena sexualitet och relationer och jämställdhet delvis sammanfaller bedömer Skolverket också att det kan vara relevant att de tidigare redovisade förslagen om jämställdhet tydligt framgår i förslagen. Denna redovisning rör dock huvudsakligen de ändringar som är gjorda inom ramen för det aktuella uppdraget. För en mer utförlig redogörelse av förslag och ställningstaganden avseende uppdragen om jämställdhet i läroplanerna hänvisas till tidigare regeringsredovisningar (U2017/00412/S) och (U2017/05023/BS (delvis), U2017/05037/S).

3.1.2 Förtydligade läroplaner

De förslag Skolverket nu lämnar förtydligar och utvecklar kunskapsområdet sexualitet och relationer (sex och samlevnad). Skolverket bedömer att förslagen kan bidra till att stärka kvaliteten och likvärdigheten i undervisningen, i enlighet med uppdraget och utifrån de behov som redovisas i Skolinspektionens rapport. Genom att kunskapsområdena delvis sammanfaller bedömer Skolverket att förslagen även kan bidra till att förstärka arbetet för ökad jämställdhet i det obligatoriska skolväsendet, gymnasieskolan, gymnasiesärskolan och vuxenutbildningen. En konsekvens av att uppdraget särskilt betonar de specifika områdena hedersrelaterat våld och förtryck samt pornografi är att förslagen i hög grad lyfter fram risker och problematik inom kunskapsområdet. I syfte att skapa en balans i beskrivningen har Skolverket strävat efter att även lyfta fram vikten av ett främjande arbete vad gäller kunskapsområdet sexualitet och relationer.

3.1.3 Konsekvenser för läroplanernas konstruktion

Sedan tidigare har läroplanerna kompletterats med skrivningar om bland annat digitalisering och jämställdhet. Skolverket anser att de nya delarna väl fyller sin plats i läroplanerna, men vill ändå påtala risken för att läroplanstexterna blir allt mer osammanhängande och obalanserade när förändringar genomförs utifrån enstaka perspektiv. Risken för obalans i läroplanerna har också påtalats av flera remissinstanser, däribland Diskrimineringsombudsmannen och Socialstyrelsen. Skolverket föreslår därför att regeringen överväger att inleda en mer samlad översyn av läroplanerna.

3.2 Redovisning av förslagen

3.2.1 Begreppet sexualitet och relationer

Begreppet ”sex och samlevnad” förekommer idag endast i en punkt under rubriken *Rektorns ansvar* i läroplanerna för det obligatoriska skolväsendet, gymnasieskolan och gymnasiesärskolan. Begreppet förekommer inte i gällande läroplan för vuxenutbildningen. I de redovisade förslagen stryks ”sex och samlevnad” och istället införs benämningen ”sexualitet och relationer” i samtliga läroplaner som berörs av uppdraget.

I redovisningen av uppdraget om att främja jämställdhet inom skolväsendet 2015 beskrev Skolverket hur myndigheten successivt försöker övergå från att använda begreppet ”sex och samlevnad” till att benämna området ”jämställdhet, sexualitet och relationer”.¹ Motivet som angavs för att övergå till ett nytt begrepp var behovet av att sätta in sex- och samlevnadsundervisningen i ett bredare sammanhang där jämställdhet, intersektionalitet och främjande värdegrundsarbete är bärande delar. Skolverket framhöll vidare att ”sex och samlevnad” är ett alltför snävt begrepp för att kunna omfatta läroplanernas intentioner inom området. Den alternativa benämningen har dock, troligen på grund av att den innehåller tre begrepp, visat sig vara svår att implementera.

I samband med det aktuella regeringsuppdraget gör Skolverket bedömningen att de skäl för ett begreppsbyte som angavs i regeringsredovisningen 2015 kvarstår. Ytterligare argument för att byta ut begreppet ”sex och samlevnad” är att det inte förekommer i någon kurs-, ämnes- eller ämnesområdesplan. Begreppet används endast i ovan nämnda läroplaner. Skolverket gör bedömningen att begreppet ”relationer” oftare används i aktuell forskning och till vardags, medan begreppet ”samlevnad” kan uppfattas som daterat. Myndigheten har övervägt olika alternativa benämningar, till exempel ”undervisning om relationer och sex”, ”sex och relationer” samt ”sexualundervisning”. De alternativa begreppen har dock bedömts vara alltför begränsade för att motsvara den bredd av perspektiv som den ämnesintegrerade sex och samlevnadsundervisningen består av.

Mot bakgrund av ovanstående föreslår Skolverket att begreppet ”sex och samlevnad” byts ut mot ”sexualitet och relationer”. Begreppet ”sexualitet” omfattar fler aspekter än begreppet ”sex”, till exempel sexuell identitet och sexuell praktik. Begreppet ”relationer” ersätter ”samlevnad” och omfattar det förhållande som bygger på ömsesidighet mellan två eller flera personer. Dessutom inbegriper relationer även förhållanden som inte nödvändigtvis behöver vara långsiktiga och varaktiga. Den nya benämningen ”sexualitet och relationer” beskriver även på ett tydligare sätt den allsidiga och holistiska sex- och samlevnadsundervisning som är tydligt framskrivna i kurs- och ämnesplaner.

---

¹ Dnr U2011/7067/S, U2011/263/(delvis), U2012/3983/S, U2012/3266/S, U2012/1362/S, U2012/492/S, U2013/5044/S, U2012/7365/S.

3.2.2 Samordning av formuleringar i läroplanerna

I samband med uppdraget har Skolverket valt att samordna de formuleringar avseende jämställdhet i läroplanerna för det obligatoriska skolväsendet som idag skiljer sig från de redovisade förslagen i läroplanerna för de frivilliga skolformerna.

En viktig skillnad finns i det nya stycket om jämställdhet under rubriken *Skolans uppdrag*, *Gymnasieskolans uppdrag*, respektive *Perspektiv i utbildningen* i läroplanerna för gymnasiesärskolan och vuxenutbildningen. I redovisningen av uppdraget att förtydliga jämställdhet i läroplanerna för de frivilliga skolformerna, se avsnitt 1.2, föreslog myndigheten här ”kvinnor och män”, istället för de obligatoriska skolformernas ”alla människor oberoende av könstillhörighet”. Förslaget utgår från synpunkter från bland annat Jämställdhetsmyndigheten, Nationella sekretariatet för genusforskning och Skolforskningsinstitutet om att könsneutrala skrivningar riskerar att osynliggöra problem som har samband med bristande jämställdhet och att det behöver framgå tydligt att jämställdhet per definition handlar om maktförhållanden mellan kvinnor och män.

Mot bakgrund av ovanstående har Skolverket valt att använda könsbinära begrepp när läroplanstexten syftar på jämställdhet i vidare bemärkelse och behandlar skolans och utbildningarnas uppdrag och arbete med att diskutera och problematisera föreställningar om vad som är kvinnligt och manligt. När läroplanstexten syftar på de elever som befinner sig i skolan eller vuxenutbildningen använder myndigheten konsekvent begreppen ”eleverna” och ”eleverna oberoende av könstillhörighet”.

I enlighet med ovan beskrivna princip att använda könsbinära begrepp när läroplanstexten syftar på jämställdhet i vidare bemärkelse har en ändring gjorts inom ramen för det aktuella uppdraget, under rubriken *Skolans uppdrag* i läroplanerna för de obligatoriska skolformerna, så att den tidigare formuleringen ”alla människor, oberoende av könstillhörighet” har ersatts med ”flickor och pojkar, kvinnor och män”. Denna ändring har mött kritik i remissvaren, se vidare avsnitt 4. Många remissinstanser förordar könsneutrala skrivningar i läroplanerna och avstyrker eller ställer sig frågande till ändringen. I andra remissvar förordas könsbinära skrivningar i enlighet med denna ändring och i några av dessa riktas istället kritik mot de könsneutrala skrivningar som finns i läroplanerna, exempelvis ”eleverna oberoende av könstillhörighet”. Mot bakgrund av de skilda synpunkter som framkommit i olika remissvar ser Skolverket i nuläget ingen anledning att ompröva sitt principbeslut om könsbinära skrivningar. Myndigheten föreslår därför en ändring enligt ovan i läroplanerna för de obligatoriska skolformerna.

Ytterligare tillägg i syfte att minska omotiverade skillnader mellan läroplanerna finns under rubriken *Förståelse och medmänsklighet*, där ”sexism” i de frivilliga skolformerna sedan tidigare är föreslaget som en av de företeelser som aktivt ska motverkas. Sexism bedöms vara ett vidare begrepp än sexuella trakasserier och diskriminering, genom att det inte behöver vara riktat mot en särskild individ eller grupp. Ytterligare tillägg föreslås under rubriken, så att det förebyggande arbetet betonas tydligare. Vidare har formuleringen ”på grund av” ersatts med ”som har

samband med”, vilket är ett uttryckssätt som används i diskrimineringslagen. Uttrycket ”på grund av” är olyckligt, eftersom det felaktigt kan uppfattas syfta på egenskaper hos den utsatta personen som skulle vara orsaken till diskriminering. Under rubriken *En likvärdig utbildning* har begreppet ”synliggöra” lagts till, så att det tydligt framgår att ett aktivt arbete mot begränsande könsmonster också innebär att synliggöra sådana monster. Slutligen har utbildningens jämställdhetsperspektiv betonats ytterligare i en punkt under rubriken *Rektorns ansvar*. Dessa ändringar föreslås genom det nu aktuella uppdraget även i läroplanerna för de obligatoriska skolformerna. I syfte att samordna användningen av begrepp i läroplanerna föreslås också uttrycket ”föreställningar” istället för ”uppfattningar” i frasen ”föreställningar om vad som är kvinnligt och manligt” under rubrikerna *En likvärdig utbildning*, *Skolans uppdrag* samt *Normer och värden*.

Skolverket föreslår även en samordning med läroplanen för förskolan, så att hänvisningen till FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen) under rubriken *Grundläggande värden* görs även i läroplanerna för övriga skolformer, utom vuxenutbildningen. Barnkonventionen omfattar alla barn och ungdomar upp till 18 års ålder och finns därför med i läroplanerna för gymnasieskolan och gymnasiesärskolan, trots att eleverna avslutar sina studier som vuxna. Hänvisningen kan motiveras även utifrån uppdragets karaktär, där frågor om samtycke och hedersrelaterat våld och förtryck särskilt ska beaktas. I Skolverkets samråd har deltagarna starkt betonat vikten av att eleverna får kännedom om sina rättigheter och vart de kan vända sig om de upplever sina rättigheter kränkta.

Vidare föreslås, under rubriken *Förståelse och medmänsklighet* i samtliga skolformer som berörs av uppdraget, en formulering om öppenhet och respekt för människors olikheter, som är inspirerad av en liknande skrivning i förskolans läroplan. I samband med det har meningen om omsorg under rubriken *Förståelse och medmänsklighet* i läroplanerna för de obligatoriska skolformerna flyttats in under rubriken *God miljö för utveckling och lärande*, där den bedöms passa bättre i sammanhanget.

3.2.3 Förtydligande av kunskapsområdet i ett nytt stycke

Efter att ha vägt olika alternativ mot varandra föreslår Skolverket benämningen ”sexualitet och relationer” i samtliga läroplaner som berörs av uppdraget, se vidare avsnitt 3.2.1. Myndigheten bedömer att det nya begreppet bättre beskriver den allsidiga och tvärvetenskapliga utbildning som ska bedrivas inom området. För att tydliggöra kunskapsområdet och stärka kvaliteten och likvärdigheten i undervisningen föreslår Skolverket ett nytt stycke under rubriken *Skolans uppdrag*, *Gymnasieskolans uppdrag* respektive *Perspektiv i utbildningen* i läroplanerna för det obligatoriska skolväsendet, gymnasieskolan, gymnasiesärskolan och vuxenutbildningen.

I det förslag som gick på remiss var nya skrivningar om ”sexualitet, relationer och hälsa” i vuxenutbildningens läroplan inskrivna som en komplettering i stycket om jämställdhet under rubriken *Perspektiv i utbildningen*. Efter remissen har kunskapsområdet istället placerats i ett eget stycke. Ändringen är gjord efter

synpunkter från Skolinspektionen om att HBTQ-perspektivet exkluderas om kunskapsområdet sexualitet och relationer tillfogas i stycket om jämställdhet, som tydligt definieras könsbinärt. Skolinspektionen påtalar också risken att de föreslagna ändringarna i läroplanen för vuxenutbildningen inte bidrar till ökad kvalitet och likvärdighet, framförallt på grund av att uppdraget inte formuleras närmare. Skrivningarna i stycket har därför utvecklats något, i syfte att ytterligare förtydliga kunskapsområdet även inom vuxenutbildningen. De nya skrivningarna är dock på grund av vuxenutbildningens karaktär fortfarande mindre omfattande och mer allmänt hållna i jämförelse med det nya stycket i läroplanerna för de övriga skolformerna, se vidare avsnitt 3.1.1. Här lyfts främst ett rättighetsperspektiv, vilket bedöms vara rimligt i förhållande till elevgruppens ålder och skolformens karaktär.

Av det nya stycket om sexualitet och relationer i läroplanerna för det obligatoriska skolväsendet, gymnasieskolan och gymnasiesärskolan framgår att eleverna ska få möta kunskapsområdet återkommande i utbildningen, något som bedöms ha betydelse för undervisningens kvalitet.²

Skrivningarna i det nya stycket omfattar både biologiska och samhälleliga perspektiv samt individuella och relationella aspekter, så att kunskapsområdets bredd tydligt framgår. Skolverket har valt skrivningar som ”hälsa och välbefinnande”, ”medvetna och självständiga val”, ”rättigheter” samt ”frivillighet och ömsesidighet” för att betona ett friskhets- och rättighetsperspektiv. Formuleringarna kan även relateras till frågor om samtycke och hedersrelaterat våld och förtryck, två av de aspekter som enligt uppdraget särskilt ska beaktas.

Skolverket har tagit emot många remissynpunkter på innehållet i stycket, se vidare avsnitt 4. Några remissinstanser, däribland Folkhälsomyndigheten, Socialstyrelsen och Riksförbundet FUB förordar att vi ersätter ”hälsa” med begreppet ”sexuell och reproduktiv hälsa”, bland annat då det är ett etablerat begrepp med en specifik innebörd. Skolverket gör dock bedömningen att begreppet ”sexuell och reproduktiv hälsa” är alltför specifikt för att passa in i läroplanernas allmänna delar, se vidare avsnitt 3.3.2.

Regeringsuppdraget anger att Skolverket särskilt ska beakta hedersrelaterat våld och förtryck. I remissförslagen valde myndigheten därför att betona barns och elevers rättigheter och vikten av att eleverna får kännedom om sina rättigheter och om vart de kan vända sig för att få hjälp om de upplever sina rättigheter kränkta, se avsnitt 3.2.2. Skolverket har fått relativt omfattande synpunkter från olika myndigheter och organisationer, bland andra Länsstyrelsen Östergötland och Skolinspektionen, om att förslagen i remissen inte tillräckligt förtydligar frågor om hedersrelaterat våld och förtryck enligt uppdraget. Flera remissinstanser betonar starkt vikten av att dessa frågor behandlas i utbildningen och påtalar risken för att så inte sker om formuleringarna i förslagen inte förtydligas ytterligare. Skolverket föreslår därför en ny mening om ”maktstrukturer kopplade till kön och föreställningar om heder”. Den nya skrivningen avser att omfatta hedersrelaterat

---

² Se exempelvis *Sex- och samlevnadsundervisning*, Skolinspektionen, 2018.

våld och förtryck, men kan även inbegripa kunskaper om andra former av strukturellt våld, exempelvis våld i nära relationer. Skolverket avstår från att använda det specifika uttrycket ”hedersrelaterat våld och förtryck” med anledning av att det inte bedöms höra hemma i en läroplanstext, se vidare avsnitt 3.3.1.

I motsats till de ovan nämnda kritiska synpunkterna finns det flera remissinstanser som välkomnar att skrivningarna i det föreslagna stycket i hög grad innehåller positiva, främjande formuleringar. Genom tillägget av den nya meningen får stycket som helhet en starkare betoning på risker och negativa aspekter i relationer. De övriga ändringarna efter remissen är tänkta att balansera innehållet i stycket som helhet, genom att betona främjande perspektiv. Ordet ”välbefinnande” är tillagt som ett komplement till ”hälsa”. ”Medvetna” ersätter ”trygga”, enligt förslag från Folkhälsomyndigheten. Skolverket gör bedömningen att uttrycket ”medvetna” tydligare anger att valen ska bygga på kunskaper.

Genom den avslutande meningen om hur relationer och sexualitet framställs i olika medier och sammanhang avser Skolverket att inkludera bland annat frågor som rör pornografi, ett område som särskilt ska beaktas enligt uppdraget. I de samråd som Skolverket genomfört i samband med uppdraget har flera deltagare betonat vikten av att pornografi behandlas i utbildningen. Unga människor lägger idag allt mer tid på digitala medier. Samtidigt tillgängliggörs pornografi i stor omfattning via digitala kanaler. Det är mot den bakgrunden viktigt att utbildningen knyter an till elevernas verklighet och ger dem förutsättningar att utveckla ett kritiskt förhållningssätt till hur exempelvis könsroller, maktrelationer och utsatthet kan framställas i pornografiska skildringar. Den föreslagna meningen är påfallande specifikt formulerad med tanke på placeringen i läroplanernas inledande del. Skolverket gör dock bedömningen att befintliga formuleringar i kurs- och ämnesplaner inte i tillräcklig grad tillgodoser det avsedda syftet. Den nya skrivningen visar på skolans uppdrag att belysa området på det sätt och i det sammanhang som bedöms lämpligt, utifrån elevernas ålder, mognad och behov. Sammanfattningsvis väljer därför myndigheten efter visst övervägande att föreslå ett förtydligande av läroplanerna med hjälp av den nya skrivningen. Skolverket har tagit emot ett fåtal remissvar som förordar att begreppet ”pornografi” uttryckligen ska användas i läroplanerna. Myndigheten har dock gjort bedömningen att begreppet är alltför specifikt för att passa in i läroplanernas allmänna delar, se vidare avsnitt 3.3.1.

3.2.4 Övriga ändringar i läroplanerna

En ny punkt om området sexualitet och relationer föreslås under rubriken *Kunskaper* i samtliga läroplaner som berörs av uppdraget. Det övergripande ansvaret för att kunskapsområdet behandlas återkommande förtydligas också i en ny punkt under rubriken *Rektorns ansvar* i läroplanerna för det obligatoriska skolväsendet, gymnasieskolan och gymnasiesärskolan. Som en följd av den nya skrivningen föreslås att begreppet ”sex och samlevnad” stryks i gällande läroplaner, där det förekommer i en punkt under rubriken *Rektorns ansvar*, vid sidan av bland annat frågor om miljö, trafik och riskerna med olika droger. En önskad

konsekvens av ändringen är att den bidrar till en obalans i läroplanerna, där exempelvis kunskapsområdet ”miljö” kan uppfattas få en mindre betydelsefull roll i jämförelse med kunskapsområdet sexualitet och relationer, se vidare avsnitt 3.1.3.

I läroplanerna för de obligatoriska skolformerna förtydligas hur området hänger samman med en trygg lärmiljö i en ny skrivning under rubriken *God miljö för utveckling och lärande* om att eleverna ska få reda på hur de kan få hjälp om de upplever otrygghet i eller utanför skolan. Vikten av att eleverna får kännedom om vart de kan vända sig om de upplever att deras rättigheter kränks har betonats starkt i samråden. Formuleringen avser att omfatta hedersrelaterat våld och förtryck, men även andra former av våld, kränkningar och otrygghet som eleverna upplever. Skrivningen har gillats av flera remissinstanser, men den får också kritik av några instanser, däribland Skolinspektionen och SPSM. Dessa påtalar att skrivningen är otydlig gällande skolans ansvar och att det kan framstå som om hjälpen är beroende av att eleverna själva känner till var de kan få hjälp och aktivt söker hjälp. Efter en lätt bearbetning av meningen bedömer Skolverket att den föreslagna skrivningen nu i högre grad betonar skolans ansvar. Läroplanerna för de frivilliga skolformerna innehåller inget avsnitt som på motsvarande sätt betonar skolans roll avseende att främja en trygg miljö för utveckling och lärande. Skolverket gör därför bedömningen att skrivningen inte inom ramen för uppdraget kan läggas till i dessa läroplaner, även om den skulle kunnat vara relevant även i de frivilliga skolformerna.

Vikten av att eleverna får kännedom om vart de kan vända sig om de upplever otrygghet förtydligades i remissen även i en ny punkt under *Rektorns ansvar* i alla skolformer, utom vuxenutbildningen. Punkten är dock struken efter synpunkter från bland annat Skolinspektionen om att formuleringen är oklar och inte tillför något i sak. Området är redan starkt reglerat och kan sägas fångas upp i rektorspunkten närmast ovan om ”undervisningen och elevhälsan”. Skolverket gör också bedömningen att skrivningen inte helt omfattas av uppdraget, som är att ”förtydliga undervisningen i kunskapsområdet”. En konsekvens av strykningen är dock att läroplanerna för gymnasieskolan och gymnasiesärskolan i motsats till läroplanerna för de obligatoriska skolformerna inte föreslås innehålla någon uttrycklig skrivning om att eleverna ska få veta hur de kan få hjälp om de upplever otrygghet i eller utanför skolan.

Under rubriken *Normer och värden* i läroplanerna för alla berörda skolformer, utom vuxenutbildningen, föreslås målet att eleverna ska respektera andra människors ”kroppsliga och personliga integritet”, en formulering inspirerad av skrivningar i förskolans läroplan om barnets rätt till kroppslig och personlig integritet. Här föreslås också efter synpunkter i remissvar att ordet ”våld” läggs till i punkten som anger vad skolan ska ha som mål att eleverna tar avstånd ifrån. I samband med det föreslår Skolverket en ändring av ordföljden till ”våld, förtryck, diskriminering och kränkande behandling”. Detta eftersom ”våld och förtryck” respektive ”diskriminering och kränkande behandling” är vedertagna begreppspar.

Efter remissynpunkter från bland annat Skolinspektionen om att förslagen inte tillräckligt omhändertar behovet av högre kvalitet och likvärdighet avseende skolornas arbete med HBTQ-perspektiv och normmedvetenhet föreslår Skolverket även ett tillägg som anger att alla som arbetar i skolan ska utgå från ett ”normmedvetet förhållningssätt”. Med tillägget i läroplanen menar Skolverket ett förhållningssätt som utgår från kunskap om normer, strukturer och hur makt fördelas samt hur detta kan påverka elevers lika rättigheter och möjligheter, ett likvärdigt bemötande och en likvärdig skolgång. Ett normmedvetet förhållningssätt kan bland annat bidra till ökad inkludering av alla elever.

I läroplanerna för de frivilliga skolformerna föreslås efter remissen en strykning under rubriken *Kunskaper*, i syfte att undvika formuleringen ”värdera normer”. Skolverket bedömer att uttrycket ”kritiskt granska” är tillräckligt och att det tydligare anger ett sakligt och kunskapsbaserat förhållningssätt till elevernas arbete med normer, påståenden och förhållanden.

3.2.5 Revidering av kurs- och ämnesplaner

Under 2019 arbetar Skolverket med förslag till revidering av kursplanerna på grundskolenivå och vissa ämnesplaner på gymnasial nivå. Regeringsuppdraget att förtydliga läroplanerna avseende sex- och samlevnadsundervisningen ingår som en del i revideringen av kurs- och ämnesplaner. Det innebär att kunskapsområdet kommer att ses över och bevakas även på ämnesnivå. Ändringar i enlighet med regeringsuppdraget ska således övervägas. Förslag till förändringar i kurs- och ämnesplaner är tänkta att redovisas till regeringen i december 2019.

3.3 Alternativa skrivningar i läroplanerna

3.3.1 Begreppen ”hedersrelaterat våld och förtryck”, ”samtycke” och ”pornografi”

I regeringsuppdraget nämns tre specifika områden som särskilt ska beaktas: *hedersrelaterat våld och förtryck*, *samtycke* och *pornografi*. Skolverket har övervägt att använda de specifika begreppen i förslagen till nya skrivningar i läroplanernas inledande delar, men valt att inte föreslå formuleringar där dessa begrepp ingår. Skolverket gör bedömningen att alltför specifika begrepp i läroplanerna generellt riskerar att snäva in kunskapsområden och därmed utesluta andra viktiga och relevanta aspekter, som också bör behandlas. Beslutet att inte använda de uttryckliga begreppen i läroplanstexterna innebär inte att Skolverket avråder skolpersonal från att använda begreppen i utbildning och undervisning. Det innebär inte heller att myndigheten anser att sakfrågorna inte bör behandlas i utbildningarna.

Hedersrelaterat våld och förtryck

I Skolverkets samråd har framkommit att begreppet ”hedersrelaterat våld och förtryck” är etablerat men omdiskuterat. Flera deltagare har betonat att en oreflekterad användning av begreppet kan leda till generaliseringar eller att olika grupper ställs mot varandra på ett sätt som inte är förenligt med barnets bästa.

Skolverket har även tagit emot flera remissvar som särskilt har lyft fram vikten av att dessa frågor behandlas i utbildningen och risken för att så inte sker om formuleringarna i förslagen inte förtydligas ytterligare. I hanteringen av remissvaren har Skolverket övervägt olika synpunkter och gjort den sammantagna bedömningen att arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck på ett tydligare sätt behöver rymmas inom läroplanens formuleringar.

Skolverket har dock bedömt att själva begreppet ”hedersrelaterat våld och förtryck” inte bör användas i läroplanernas inledande delar. Skrivningarna i läroplanen har generellt en övergripande karaktär och begreppet ”hedersrelaterat våld och förtryck” har bedömts ligga på en alltför detaljerad nivå för att passa in i läroplanens form och struktur i övrigt. I läroplanerna för de obligatoriska skolformerna, gymnasieskolan och gymnasiesärskolan har Skolverket därför valt att föreslå en bredare formulering om ”maktstrukturer kopplade till kön och föreställningar om heder”. Myndigheten har vidare valt att skriva in formuleringar som betonar alla elevers ”förutsättningar att göra medvetna och självständiga val”, elevernas ”förståelse för egna och andras rättigheter” samt ”betydelsen av att sexualitet och relationer präglas av frivillighet och ömsesidighet”.

I läroplanstexten finns inte utrymme att mer utförligt definiera begreppet i syfte att stödja skolorna i deras arbete. Stöd och vägledning i arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck ger Skolverket istället bland annat i ett särskilt stödmaterial, framtaget 2010 och reviderat 2018, samt i den information som finns tillgänglig på Skolverkets webbplats.³

Samtycke

Den nya sexualbrottslagstiftning som trädde i kraft 1 juli 2018 nämner inte begreppet ”samtycke”. Lagen använder istället begreppet ”frivillighet”. Gränsen för om en gärning ska räknas som straffbar ska enligt den nya regleringen gå vid om deltagandet i en sexuell aktivitet är frivilligt eller inte. För att de begrepp som används i skolans styrdokument ska harmoniera med lagstiftningens begreppsanvändning har Skolverket valt att i läroplanstexten använda ordet ”frivillighet”.

Pornografi

Skolverket har bedömt att ”pornografi” som begrepp inte bör användas i läroplanstext. Skrivningarna i läroplanen har generellt en övergripande karaktär. Begreppet ”pornografi” har bedömts vara alltför specifikt för att passa in i läroplanens form och struktur i övrigt. Skolverket har istället valt att i läroplanstexten uttrycka betydelsen av ”frivillighet och ömsesidighet”, samt elevernas ”möjlighet att utveckla ett kritiskt förhållningssätt till hur relationer och sexualitet framställs i olika medier och sammanhang”.

---

³ *Hedersrelaterat våld och förtryck - skolans ansvar och möjligheter*, Skolverket, 2018 samt *Motverka hedersrelaterat våld och förtryck*, skolverket.se och *Kontroversiella frågor*, skolverket.se.

3.3.2 Begreppen ”sexuella och reproduktiva hälsa” samt ”fysiska och psykiska hälsa”

Skolverket har valt att betona ett hälsoperspektiv i det nya stycket om sexualitet och relationer i läroplanerna för det obligatoriska skolväsendet, gymnasieskolan och gymnasiesärskolan. De aspekter av sex- och samlevnadsundervisningen som har en lång historia i svensk skola och som omfattar området sexuell och reproduktiv hälsa riskerar annars att framstå som mindre viktiga, genom att texten också i hög grad betonar rättighetsperspektiv och relationella perspektiv inom området sexualitet och relationer. Myndigheten har övervägt att använda formuleringarna ”sexuell och reproduktiv hälsa” alternativt ”fysisk och psykisk hälsa”, men slutligen stannat vid begreppet ”hälsa”.

Begreppet ”sexuell och reproduktiv hälsa” är vedertaget och i myndighetssamverkan för SRHR och hiv/STI-prevention, som Folkhälsomyndigheten samordnar och som Skolverket ingår i, benämns området ”sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter”. Skrivningarna i läroplanen har dock generellt en mer övergripande karaktär. Skolverket gör därför bedömningen att begreppet ”sexuell och reproduktiv hälsa” är alltför specifikt för att passa in i läroplanernas allmänna delar.

Det alternativa uttrycket ”främja elevernas fysiska och psykiska hälsa” kan uppfattas som bredare än vad uppdraget avser. Att använda denna formulering i det nya stycket kan också ge en felaktig bild av att skolans breda uppdrag att främja elevernas hälsa enbart ska relateras till området sexualitet och relationer.

3.4 Övriga synpunkter

I läroplanerna anges att ingen i skolan ska utsättas för diskriminering som har samband med kön, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, könsöverskridande identitet eller uttryck, sexuell läggning, ålder eller funktionsnedsättning eller för annan kränkande behandling. I förskolan är denna text placerad under rubriken *Grundläggande värden* medan formuleringen i övriga skolformer istället har placerats under rubriken *Förståelse och medmänsklighet*. Skolverket anser att den placering som valts i förskolans läroplan är att föredra även för övriga läroplaner. Myndigheten har dock gjort bedömningen att en förändrad placering skulle kräva även andra förändringar i läroplanerna för att sammanhanget ska bli korrekt. En sådan större justering ligger inte inom ramen för det aktuella uppdraget.

Under rubriken *Förståelse och medmänsklighet* beskrivs bland annat det svenska samhällets internationalisering och värdet av kulturell mångfald. Skolverket anser att texten i detta stycke skulle behöva ses över avseende såväl språk som innehåll. Motsvarande stycke i förskolans nya läroplan innehåller formuleringar som myndigheten bedömer skulle kunna fungera även i övriga läroplaner.

Slutligen bedömer Skolverket att användningen av begreppen ”värden” respektive ”värderingar” i läroplanerna skulle behöva ses över. De båda begreppen används omväxlande i läroplanerna utan tydlig konsekvens. Det framgår heller inte tydligt

av sammanhanget om det är olika betydelser som avses när de olika begreppen används. Myndigheten menar att en högre grad av stringens och tydlighet skulle kunna uppnås genom en översyn av hur dessa begrepp används.

4. Remissynpunkter

Skolverket har tagit emot cirka 70 remissvar, varav ungefär hälften är övervägande positiva till förslagen. Omkring en femtedel av remissvaren är övervägande negativa. Resterande remissvar är neutrala eller innehåller blandade positiva och negativa synpunkter. Nedan beskrivs remissvaren i stora drag.

Generellt ställer sig remissinstanserna positiva till att kunskapsområdet sex och samlevnad förtydligas i läroplanerna och en stor majoritet tillstyrker förslaget att benämna området ”sexualitet och relationer”. Några av svaren innehåller förslag till ytterligare förtydliganden, framför allt gällande olika former av våld och förtryck samt jämställdhet. Flera remissinstanser, däribland Diskrimineringsombudsmannen, påtalar dock risken för obalans när läroplanerna revideras utifrån enstaka perspektiv, se avsnitt 3.1.3. I ett remissvar uttrycks att läroplanerna redan är tydliga nog inom området, att skolan inte bör lägga mer tid på dessa frågor och att skolan inte är betjänt av ständigt förändrade direktiv.

Den negativa kritiken rör framför allt två av Skolverkets ställningstaganden: beslutet att inte uttryckligen använda begreppet ”hedersrelaterat våld och förtryck”, se avsnitt 3.3.1, samt beslutet att använda både könsbinära och könsneutrala skrivningar, beroende på i vilket sammanhang de förekommer, se avsnitt 3.2.2.

De mer utförligt formulerade och övervägande kritiska remissvaren kommer i hög grad från organisationer som arbetar för flickors och kvinnors rättigheter och mot våld och förtryck riktat mot flickor och kvinnor. Dessa organisationer förordar generellt tydligare och mer explicita skrivningar om våld, mäns våld mot kvinnor samt hedersrelaterat våld och förtryck. Några av dem förordar också tydliga och explicita skrivningar om pornografi.

När det gäller könsbinära formuleringar uttrycker ungefär en tredjedel av remissvaren tveksamhet eller negativ kritik mot Skolverkets förslag att ersätta könsneutrala skrivningar med könsbinära i stycket om jämställdhet under rubriken *Skolans uppdrag*. Flera av de ovan nämnda organisationerna som arbetar för flickors och kvinnors rättigheter förordar å andra sidan att samtliga könsneutrala formuleringar i läroplanerna ersätts med könsbinära.

5. Implementering och kompetensutveckling

Skolverket ser att det finns behov av informations- och kompetensutvecklingsinsatser relaterade till undervisningen inom kunskapsområdet sexualitet och relationer i samband med att ändringar i läroplanerna träder i kraft. Behovet av ökade kunskaper om hur området kan behandlas i undervisningen betonas i Skolinspektionens rapport och påtalades

även starkt vid de samråd som Skolverket har haft i samband med uppdraget. Behovet av kompetensutveckling och stöd inom området framhålls också av flera remissinstanser, bland andra Länsstyrelsen Östergötland, Lärarnas Riksförbund och Specialpedagogiska skolmyndigheten.

Skolverket planerar genomföra insatser som svarar mot målgruppernas behov inom ramen för de stödinsatser som tas fram under 2019, bland annat i de nationella skolutvecklingsprogrammen. Myndigheten kommer också att revidera och komplettera befintliga stödinsatser. Detta ingår i planeringen för 2020 och i det arbetet kommer samtliga skolformer att beaktas.